

על טעמי המצוות ועל הטעמים להסתייג מהם פרופ' יאיר לורברבוים

שיעור 1: עלייתה של דתיות הלכתית של מסתורין והשגבה - קווי מתאר

דברים ה, 6-8

וּשְׁמַרְתֶּם וְעִשִּׂיתֶם כִּי הוּא חֻכְמַתְכֶם וּבִינַתְכֶם לְעֵינֵי הָעַמִּים אֲשֶׁר יִשְׁמְעוּן אֶת כָּל הַחֻקִּים הָאֵלֶּה וְאָמְרוּ רַק עִם חֶכֶם וְנִבּוֹן הַגּוֹי הַגָּדוֹל הַזֶּה. כִּי מִי גוֹי גָּדוֹל אֲשֶׁר לוֹ אֱלֹהִים קְרֹבִים אֵלָיו כִּי הוּא אֱלֹהֵינוּ בְּכָל קְרָאֵנוּ אֵלָיו. וּמִי גוֹי גָּדוֹל אֲשֶׁר לוֹ חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים צְדִיקִים כְּכֹל הַתּוֹרָה הַזֹּאת אֲשֶׁר אָנֹכִי נֹתֵן לְפָנֶיכֶם הַיּוֹם.

דברים ל, 11-14

כִּי הַמִּצְוָה הַזֹּאת אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּה הַיּוֹם לֹא נִפְלְאת הוּא מִמֶּךָ וְלֹא רְחִיקָה הוּא. לֹא בְשָׁמַיִם הוּא לְאֹמֵר מִי יַעֲלֶה לָנוּ הַשְּׁמַיִמָה וְיִקְחֶהָ לָנוּ וְיִשְׁמַעְנוּ אֹתָהּ וְנַעֲשֶׂנָּה. וְלֹא מֵעֵבֶר לִים הוּא לְאֹמֵר מִי יַעֲבֹר לָנוּ אֶל עֵבֶר הַיָּם וְיִקְחֶהָ לָנוּ וְיִשְׁמַעְנוּ אֹתָהּ וְנַעֲשֶׂנָּה. כִּי קְרוֹב אֵלָיֶךָ הַדְּבָר מְאֹד בְּפִיךָ וּבְלִבְכֶךָ לַעֲשׂוֹתוֹ.

ירושלמי, כתובות ח י"א (לב טו"ג)

דמר רבי מנא: 'כי לא דבר רק הוא מכם, כי הוא חייכם', ואם 'רק הוא' – 'מכם'! למה שאין אתם יגיעין בו, 'כי הוא חייכם' אימתי 'הוא חייכם'? בשעה שאתם יגיעין בו.

רשב"א, שו"ת הרשב"א ח"א, סי' צד

ואף המצות שיראה מפשוטי הטעמים שנתנה בהם התורה, שהטעמים ההם הם תכלית הכוונה בהם - אינה תכלית. אלא הטעם ההוא אמת אך הוא כנקודה מתועלותיה ומכוונותיה. והדברים הנעלמים הרמוזים בתוכה לאשר חננם השם יתברך אין להם תכלה.

ר' חיים מוולוז'ין, נפש החיים, שער א, כ"ב (בני ברק, תשמ"ט), עמ' עד-עה
כי טעמי מצות עד תכליתם לא נתגלו עדין לשום אדם בעולם, אף למשה רבינו עליו השלום, רק
לאדם הראשון קודם החטא.

ר' נתן מנמירוב, ליקוטי הלכות, נפילת אפים ה, יט
כי באמת טעמי המצוות נעלמים ונסתרים ואי אפשר להשיגם בדעת אנושי כלל, רק צריכין
לקיימם באמונה בלבד, להאמין בה' ובמשה עבדו, כמו שכל ישראל מאמינים בפשיטות וכלי דרכי
החכמות והשטות של החוקרים... כמו שאומר שלמה המלך בקהלת: 'אמרתי אחכמה והיא רחוקה
ממני'. מאמינים בה' יתברך ובמצוותיו, ואין חוקרין אחר שום טעם כלל, שזה עיקר האמונה.

שיעור 2: על כללים וטעמים במשפט ובהלכה:

טעמים הם נשמת אפם של כללים

שמות כ, 7-10

זְכוֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ. שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וְעָשִׂיתָ כָּל מְלֹאכֶתְךָ. וַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבַּת לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא תַעֲשֶׂה כָּל מְלֹאכָה אַתָּה וּבִנְךָ וּבִתֶּךָ עֲבָדְךָ וְאִמְתֶּךָ וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בְּשַׁעְרֶיךָ. **כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה יְהוָה אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ אֶת הַיָּם וְאֶת כָּל אֲשֶׁר בָּם וַיִּנַּח בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי **עַל** כֵּן בָּרַךְ יְהוָה אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת וַיְקַדְּשֶׁהוּ.**

דברים ה, 11-14

שָׁמֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ כְּאֲשֶׁר צִוָּךְ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ. שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲבֹד וְעָשִׂיתָ כָּל מְלֹאכֶתְךָ. וַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבַּת לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ לֹא תַעֲשֶׂה כָּל מְלֹאכָה אַתָּה וּבִנְךָ וּבִתֶּךָ וְעֲבָדְךָ וְאִמְתֶּךָ וְשׂוֹרְךָ וְחֹמְרֶךָ וְכָל בְּהֵמְתֶּךָ וְגֵרְךָ אֲשֶׁר בְּשַׁעְרֶיךָ. **לְמַעַן יִנוּחַ עֲבָדְךָ וְאִמְתֶּךָ כְּמוֹךָ. וְזָכַרְתָּ כִּי עֶבֶד הָיִיתָ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וַיֹּצִיאֲךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ מִשָּׁם בְּיָד חֲזָקָה וּבְזֹרֶעַ נְטוּיָה עַל כֵּן צִוָּךְ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ לַעֲשׂוֹת אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת.**

שיעור 3: דתיות הלכתית של מסתורין והשגבה

שו"ת הרשב"א, חלק א, סימן צד

ואף המצות שיראה מפשוטי הטעמים שנתנה בהם התורה, שהטעמים ההם הם תכלית הכוונה בהם – אינה תכלית. אלא הטעם ההוא אמת אך הוא כנקודה מתועלתיה ומכוונתיה. והדברים הנעלמים הרמוזים בתוכה לאשר חננם השם יתברך, אין להם תכלה, והוא שאמר דוד (תהלים קיט): 'לכל תכלה ראיתי קץ רחבה מצותך מאוד'.

שיעור 4: דתיות הלכתית של ציות ושעבוד

ספרא, קדושים י, כב

ר' אלעזר בן עזריה אומר: מנין שלא יאמר אדם: אי איפשי [=אין רצוני] ללבוש שעטנו, אי אפשי לאכול בשר חזיר, אי איפשי לבוא על הערוה, אבל [יאמר]: איפשי, [אולם] מה אעשה ואבי שבשמים גזר עלי כך! ת"ל: 'ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי', נמצא פורש מן העבירה ומקבל עליו מלכות שמים.

בבלי, קידושין לא ע"א

גדול מצווה ועושה יותר ממי שאינו מצווה ועושה

ר' דוד בן שמואל הכוכבי, מגדל דוד – ספר מצוה ב: ספר הבתים (ירושלים תשמ"ג), עמ' רפה-רפו

ובעלי זאת הכת מדקדקין בכל המצוות תכלית דקדוק, ומענים את נפשם בעבודת ה', ולא יבקשו ולא יתורו אחרי שום חכמה ומדע כדי למצוא סיבה או טעם מועיל. בעיניהם רחוק מה' כל מי שיתן סיבה למצוה ויאמתה על דרך החכמה, ויאמרו שזה תורה שלא לשמה. אמנם תורה לשמה היא באשר ידרשו בספר תורת אלקים במה שבאה הקבלה האמתית, בתורה שבעל פה, ויהיו עיניהם וליבם תמיד בחכמת התלמוד, ר"ל במשא ומתן התלמוד בקושיות ובתירוץין, למען יתבררו להם תמיד מאמרי התלמוד על נכון... וכן למען ידעו דיני המצוות כפי הקבלה האמתית על נכון. וכן יתנו ליבם לדקדק מצוות תורתנו תכלית דקדוק, קיימו אותן על צד שהן גזרות מלך, ויאמרו שזוהו תורה לשמה. ועם קיום המצוות ועסק התלמוד וק"ש ותפילה... יאמרו שזוהי הדרך לדעת את ה'.

ר' יעקב בן אשר, ארבעה טורים: יורה דעה, סי' קפא

הקפת הראש והשחתת הזקן, גם באלו כתב הרמב"ם שאסרם הכתוב מפני שעושין כן עובדי כוכבים ע"כ, וזה אינו מפורש, ואין אנו צריכים לבקש טעם למצות כי מצות מלך הם עלינו, אף [אם] לא נדע טעמן.

שיעור 5: וולונטריזם תיאולוגי ויוריספרודנציה של כללים

רמב"ם, מורה הנבוכים ג, כו (תרגום שוורץ)

כשם שנחלקו בעלי-העיון מבני-התורה אם מעשיו יתעלה באים בעקבות חוכמה, או בעקבות חפץ בלבד ולא מתוך בקשת תכלית כלל, כן נחלקו אותה מחלוקת עצמה בצוויים שצוינו. כי יש מי שאינו מבקש לזאת טעם כלל ואומר שהמצוות כולן באות **בעקבות חפץ בלבד**. ויש מי שאומר שכל צו ואיסור מהן באים **בעקבות חוכמה** ומכוננת בהם תכלית כלשהי, ושלכל המצוות יש טעמים, ובשל תועלת כלשהי נצטוונו בהן.

בבלי, סנהדרין כא ע"ב

אמר רבי יצחק: מפני מה לא נתגלו טעמי תורה?
שהרי שתי מקראות נתגלו טעמן נכשל בהן גדול העולם.
כתיב: 'לא ירבה לו נשים' (דברים יז, 15), אמר שלמה: אני ארבה ולא אסור,
וכתיב: 'זיהי לעת זקנת שלמה נשיו הטו את לבבו' (מל"א יא, 4).
וכתיב: 'לא ירבה לו סוסים' (דברים יז, 16), ואמר שלמה: אני ארבה ולא אשיב,
וכתיב: 'ותצא מרכבה ממצרים בשש' (מל"א י, 26).

בבלי, עבודה זרה, לה ע"א

אמר עולא: כי גזרי גזירתא במערבא לא מגלו טעמא עד תריסר ירחי שתא, דלמא איכא איניש דלא סבירא ליה ואתי לזלזולי בה

תרגום: כשגוזרים גזרה בארץ ישראל לא מגלים את טעמה במשך שנים עשר חודשים שמא יש אדם שאינו סובר (את הטעם) ויבוא לזלזל בה

רמב"ם, ספר המצוות, מצוות לא תעשה, שס"ה

והמצוה השס"ה היא: שהזהיר המלך מהרבות ממון מיוחד לעצמו והוא אמרו (שם) 'וכסף וזהב לא ירבה לו מאד'. וגבול זה שלא יהיה מן הגודל אלא בשיעור מה שיוציא על מרכבתו ועבדיו המיוחדים לו, אבל שיקבץ ממון שיהיה לתועלת ישראל כלם הנה זה מותר.
וכבר באר האל יתעלה בכתוב טעם שלש מצות אלה, רצוני לומר 'לא ירבה לו סוסים' ו'לא ירבה לו נשים' וכסף וזהב לא ירבה לו, ובעבור שנודע טעמם וסבתם הגיע בעבורם מהנטייה מהדת מה שכבר התפרסם מספור שלמה עליו השלום, עם גודל מדרגתו בידיעה ובחכמה והיותו ידיד יה, אמרו (שם) שיש בזה רמז והערה לאנשים, שהם אילו ידעו טעמי המצות כלם, יקרה להם הנטייה. כי אם זה השלם בחכמה הגדול במעלה, כבר דמה בזה וחשב שאין הפעולה הזאת בהכרח סבה לעבירה ההיא, מה יהיה שכל ההמון עם חולשתו. הנה יחשבו בהם ויאמרו: כלום היה אסור כך או צווה בכך אלא מפני כך, אני אהיה נזהר מן הדבר שבעבורו צווה במצווה הזאת, ולא אשים לב עליה. ואז יהיה נפסד יושר הדת, ולכן הסתיר האל יתעלה טעמם. ואין מהם גם אחת שאין לה טעם ועלה וסבה, אבל רוב הטעמים ההם היה מן הצורך, שלא ישיגם שכל ההמון ולא יבינם. והם כלם כמו שהעיד הנביא ואמר (תהל' יט) 'פקודי ה' ישרים משמחי לב'.

שיעור 6: כינונה של דתיות הלכתית של מסתורין והשגבה

רשב"א, שו"ת הרשב"א ח"א, סי' צד

ואף המצות שיראה מפשרטי הטעמים שנתנה בהם התורה, שהטעמים ההם הם תכלית הכוונה בהם - אינה תכלית. אלא הטעם ההוא אמת אך הוא כנקודה מתועלותיה ומכוונותיה. והדברים הנעלמים הרמוזים בתוכה לאשר חננם השם יתברך אין להם תכלה... דע כי לכל אלו יש לבעלי סודות התורה טעמים נכבדים מאד. אף כי בעוון הדור נסתתמו מעינות חכמה אחר שגרם החטא, ונחרב בית קדשנו ותפארתנו, שמשם היה משך הנבואה והחכמה נמשך לחכמים ולנביאים.

רשב"א, שו"ת הרשב"א ח"ד, סי' רנג

שאלת: שהרמב"ם ז"ל נתן טעם, לאיסור אותו ואת בנו, ולפי שהבהמות בטבען דואגות על בניהם כשרואות ששוחטין את בניהם. וטעם זה אינו מספיק, למה ששוחטין זה שלא בפני זה.

תשובה: אל תתן לבך לטעמי המצות שכתב הרב ז"ל, כי יש ויש קושיות גדולות, כמעט בכולן. וגם בזו קושיא, דא"כ נצטרך לומר שהבהמות כבני אדם, מכירין את בניהם, ואפי' לאחר גדלות שאינן כרוכין אחריהם, ושאינן האב דואג אלא האם. ובשלוח הקן, אין ההקפדה בשחיטה, ויש ההקפדה בלקיחה, ושיניח האם הדואגת, ויקח הבנים. ושהבהמה דואגת, והחיה אינה דואגת. **וחוץ מכבוד הרב ז"ל, אין משגיחין בטעמים האלו. וברוך היודע טעם גזירותיו.**

שיעור 7: עלייתה של דתיות הלכתית של מסתורין והשגבה

ר' דוד בן זמרא, מצודת דוד, מצווה קין

והוי יודע, אע"פ שאנו כותבים טעמים במצוות דרך הסוד, אין אנו דוחים טעם דפשוט אצל השכל או הטעם הכתוב בתורה בהדיא, אלא הא והא אתנהו ביה... ויש להם טעמים אחרים ואנחנו לא נשיגם עד שיבוא מורה צדק במהרה בימינו. ושמור עיקר זה כי אתה צריך אליו בכל ספרי הקבלה. כי תמצא בעלי קבלה חלוקים בכמה מקומות, ותחשוב כי אחד מהם לא השיג האמת, לא תאמר כן אלא אלו ואלו דברי אלוהים חיים ורועה אחד אמרם (חגיגה ג ע"ב), וכו', לא תדחה דברי האומר אלא תתלה אותו בעומק המושג או בקוצר המשיג.

של"ה, תולדות אדם, פתיחה

ודעו בניי, שלא יעלה במחשבתכם מה שאזכור בקונטרסים האלה מסודות המצוות והתפילות, שירדתי לעומק הענין, כי אינו אפילו כערך טיפה בערך הים הגדול, כי לסודות ההם אין סוף ותכלית, אדם אם יחיה אלף שנים פעמיים לא יעלה ויגיע לתכלית מצוה אחת עד עומקה ושורשה ושורש שורשה.

ר' חיים מוולוז'ין, נפש החיים שער א, פ' כ"ב (בני ברק, תשמ"ט), עמ' עד-עה

כי טעמי מצות עד תכליתם לא נתגלו עדין לשום אדם בעולם, אף למשה רבינו עליו השלום, רק לאדם הראשון קודם החטא.

חת"ם סופר, דרשות חת"ם סופר (בוקאווינא, תרפ"ט), דף י ע"ב

נ"ל עפ"י מה שכתב ר' בחיי סוף פרשת נצבים בשם הרמב"ם על הפסוק: 'הנסתרות לה' אלוהינו'... שאין לנו להרהר אחר המצוות כי לכולם סוד נשגב, ומי בא בסוד ה'... והיינו: 'הנסתרות לה'', פירוש: טעמים הנסתרים על המצוות הוא לה' אלוהינו.

ר' נתן מנמירוב, ליקוטי הלכות: הל' נפילת אפים ה, יט

כי באמת טעמי המצוות נעלמים ונסתרים ואי אפשר להשיגם בדעת אנושי כלל, רק צריכין לקיימם באמונה בלבד, להאמין בה' ובמשה עבדו, כמו שכל ישראל מאמינים בפשיטות ובלי דרכי החכמות והשטות של החוקרים... כמו שאומר שלמה המלך בקהלת: 'אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני'. מאמינים בה' יתברך ובמצוותיו, ואין חוקרין אחר שום טעם כלל, שזה עיקר האמונה.

הצמח צדק, דרך מצוותיך, עמ' 82

ובאמת כל המצוות נקראות חוקים כי הטעמים הגלויים לפנינו אינן מספיקים כלל, ואינן בערך הטעמים האמיתיים כמו שהן למעלה, ונמצא שלעינינו הם רק חוקים - גזירת מלך, כלומר שכך רצונו בלי טעם מובן, ואמר שאעפ"כ עריבים עליו עד למאוד להיות, כי בחינת הרצון הזה הוא רצונו ית', שהוא למעלה מהיות מושג לשום נברא בעולם, ואפי' בעולם האצילות אינו מושג.